

ÇALIŞAN KADINLARDA ANNELİK VE DİNDARLIK ALGISI

 Rûmeysa ERGİN^a

 Behlül TOKUR^b

Öz

Araştırma, Ankara’da ikamet eden ve çalışan kadınların annelik ve dindarlık algıları arasındaki bağı anlamayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik desen olarak tasarlanan çalışmada, 30 kadından yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle veri toplanmıştır. Katılımcılar, annelik durumları (potansiyel anne, çocuksuz kadın ve biyolojik anne) ve çalışılan sektör (tarım, sanayi, hizmet) gibi çeşitli kriterlere göre kota, ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Görüşmeler üç ana tema etrafında yürütülmüştür: annelik algısı, kadın ve çalışma hayatı ve annelik-dindarlık ilişkisi. Elde edilen veriler, tematik analiz ve içerik analiziyle incelenmiş; katılımcıların anneliği sevgi ve merhamet, fedakârlık ve sorumluluk ile tanımlanamayan duygu kavramlarıyla temellendirdikleri görülmüştür. Katılımcılar iyi anne kavramını; fiziksel ve ruhsal ihtiyaç, salt ruhsal ihtiyaç, eğitim ve çocuğa saygı çerçevesinde nitelendirmişlerdir. Kötü anne ise ilgisiz ve merhametsiz gibi özelliklerle tanımlanmıştır. Toplumun anneye bakışı, değer verici ve kısıtlayıcı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların çalışma hayatına bakış açısı, üretim ve ekonomik gereksinim nedeniyle çalışmak olarak ayrılmaktadır. Kadınlar, çalışma hayatının zorluklarını özellikle çocuk sahibi olma durumlarına göre farklı biçimlerde deneyimlemiştir. Annelik ve dindarlık temasında anne ve çocuk merkezli ilişkinin varlığı, yokluğu ve belirsizliği açığa çıkmıştır. Sonuç olarak kadınların anneliği algılama biçimleri ile dindarlığı anlamlandırmaları arasında bir bağ ortaya çıkarılmış; bu kapsamda dört tip dindarlık belirlenmiştir: çocuk merkezli dindar, anne merkezli dindar, tutarsız dindar ve ilgisiz dindar.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Annelik, Çalışan Kadın, Dindarlık.

^a Sorumlu Yazar, Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, rumeysaergin06@gmail.com

^b Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, behlultokur@hotmail.com

THE PERCEPTION OF MOTHERHOOD AND RELIGIOSITY AMONG WORKING WOMEN

Abstract

The study aims to understand the relationship between perceptions of motherhood and religiosity among women who live and work in Ankara. Designed as a qualitative research study with a phenomenological approach, data was collected through semi-structured interviews with 30 women. Participants were selected using quota, criterion, and maximum variation sampling methods based on factors such as motherhood status (potential mother, childless woman, and biological mother) and employment sector (agriculture, industry, and service). The interviews focused on three main themes: perceptions of motherhood, women and working life, and the relationship between motherhood and religiosity. Thematic and content analyses of the data revealed that participants associated motherhood with concepts such as love and compassion, sacrifice and responsibility, and emotions that cannot be easily defined. They described the concept of a "good mother" in terms of fulfilling physical and emotional needs, solely meeting emotional needs, providing education, and respecting the child. In contrast, a "bad mother" was characterized by indifference and a lack of compassion. Society's view of mothers was perceived as both appreciative and restrictive. Participants' perspectives on working life diverged into two main viewpoints: working as a means of production and working due to economic necessity. Women experienced the challenges of working life differently depending on whether they had children. In the theme of motherhood and religiosity, three aspects emerged: the presence, absence, or ambiguity of a mother-child-centered religious relationship. Ultimately, the study identified a connection between women's perceptions of motherhood and their understanding of religiosity. Based on this, four types of religiosity were defined: child-centered religious, mother-centered religious, inconsistent religious, and indifferent religious.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Psychology of Religion, Motherhood, Working Women, Religiosity.

Giriş

Anne, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana varlığını sürdüren bir kavramdır. Bu kavramın içinde nasıl doldurulacağı belirsizdir. Zira anne kimine göre çocuk doğuran kadınsa kimine göre herhangi bir çocuğa bakım verendir. Varlığı yahut yokluğu ile insanların hayatında iz bırakan anne, birey için olumlu ve olumsuz tüm duyguların kesişim noktasıdır.

Anne kavramının tanımlanmasındaki zorluk, ondan türetilen ve soyut olan annelik kavramı için daha da belirginleşir. Bu zorluk insan olmanın özünü ilgilidir. Zira insan beyni dışarıda net şekilde gösterilemeyen kavramları/durumları/nesneleri kendi algısına, deneyimine göre açıklar. Her insanın biricikliği kapsamında kendi annesi, kendi anneliği ve çevresinde şahit olduğu annelik birbirinden farklıdır.

Kadınların çalışmasına ilişkin tartışmalar yeni olmasına karşın onların çalışma tarihçeleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Tartışmanın merkezinde, çalışma kavramının sınırları ve Sanayi Devrimi belirleyici unsur olarak görülmektedir. Zira kadınlar ev içi işlerde, evin geçimine katkı sağlamak amacıyla her zaman çalışmıştır. Kırılma noktası evin dışında ve belli saatleri içeren çalışma düzenine kadınların dahil olması sonucunda gerçekleşmiştir. Evde olan kadın imgesinden dış dünyayla yoğun temas içindeki kadın imgesine geçilmesi, aile kurumuna dair bazı değişimleri zorunlu olarak ortaya çıkarmıştır. Mekân ve zaman olarak çocuğuyla sürekli beraber olan kadınlar, yeni durum sonucunda iş ve çocuk arasında orta yolu bulma arayışında kalmıştır. Onlar bu süreçte yaşantılarından memnun olsalar da çevre baskısı etkili olabilmektedir. Keza kadınların çalışma amacı, çalışma düzeni, çocuklarına kimin baktığı, annelik algıları gibi unsurlar da orta yolun bulunmasında belirleyici unsurlardandır.

Dinle kurulan aidiyet bağının varlığı ve nasıl olduğu, kişinin günlük hayatını şekillendiren en önemli unsurlardan birisidir. Benimsenen dindarlık tipi yahut dindar olunup olunmadığı, bireyin hayatının her anında belirleyici olabilmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler bağlamında çalışmanın konusu, çalışan kadınların annelik algısında dindarlığın rolünü anlamaya çalışmaktır.

Çalışma hayatında kadınların oranının yıllara bağlı olarak artış gösterdiği bilinmektedir (TÜİK, 2023). Öte yandan TÜİK verilerine göre her 3 kadından biri çalışmaktadır (TÜİK, 2021). Bu durum ev içi sorumluluklarla özdeşleştirilen kadının; kendisi, eşi ve özellikle çocukları için alışıldan farklı bir düzenin oluşması anlamına gelmektedir. Zira çalışma hayatındaki kadınlar, çocuklarıyla istedikleri her vakitte değil, belirli zaman dilimlerinde ilgilenebilmektedir. Dinamik olan bu süreçte terazinin dengede kalmasında etkili olan unsurlar; kadının annelik algısının sınırları, çalışma amacı, çalışma düzeni, iş hayatının imkânları, dindarlık algısı ve eşi dâhil sosyal çevresinin anneye sağladığı sosyal destek olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda çalışmanın amacı “çalışan kadınlarda annelik ve dindarlık algısını anlamak” şeklinde ifade edilebilir. Bu amaç kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına

cevap aranmıştır:

- Çalışan kadınların anneliğe dair görüşleri nelerdir?
- Kadın ve çalışma hayatı arasındaki ilişkiye dair çalışan kadınların görüşleri nedir?
- Çalışan kadınlar, annelik ve dindarlık arasındaki ilişkiyi nasıl yorumlamaktadır?

Bu çalışmanın anahtar kavramları olan çalışmak, annelik ve dindarlığın algılanma biçimlerini bilmek, biyopsikososyal bir varlık olan insanı anlamada önem arz etmektedir. Zira çalışma ve annelik arasında kadınların sıkışabilme ihtimalinde bahsi geçen unsurların değerlendirilme biçimi belirleyicidir. Bu kapsamda kavramların birbiriyle ilişkisini anlayabilmek hem birey hem de toplum için kriz oluşturma ihtimalini barındıran çalışan anneyi, anlama ve gerekli durumlarda bu durumun çözümüne yardımcı olma açısından önemlidir.

A. Kavramsal Çerçeve

1. Annelik Kavramı

Anne kavramı, Türkçede “çocuğu olan kadın” ve “yavrusu olan dişi hayvan” olarak tanımlanırken (*Güncel Türkçe Sözlük*, 2019) İngilizcede mother kelimesi ebeveynlik ve koruyucu bakım anlamlarını içerir (Longman Dictionary of Contemporary English, 2011; *Oxford Learner's Dictionaries*, 2019). Annelik ise Türkçede “anne olma durumu” ve “anneye yakışan davranış” şeklinde açıklanır (*Güncel Türkçe Sözlük*, 2019). İngilizcede ise annelik, motherhood ve mothering kavramlarıyla ifade edilir; mothering bakım ve koruma sürecini, ilk olarak Oxford English Dictionary 1597 baskısında rastlanan ve Victoria Dönemi’nde (1837-1901) kullanımı artan motherhood ise anne olma durumu ve annelik kurumunu vurgular (*Cambridge Dictionary*, 2019; Seçer, 2010). Tanımlardan görüleceği üzere mothering çocuğun gelişiminden annenin sorumlu olmasını barındırmasına ek olarak anne çocuk arasında iyi bir ilişkinin gelişmesini de içermektedir. Yani mothering çocuğun günlük hayatını idare etmeyi ve emek sarf ederek ona bakmayı ifade etmekte ve görünüme göre anneliğin TDK karşılıklarından ikincisine karşılık gelmektedir. Motherhood ise içinde bulunulan çağ ve topluma göre annelerden beklentileri içermektedir. Bahsi geçen beklentilerin değişkenliği ve bu bağlamda tanımın açık olmayışı, kavramın dilin doğal akışından farklı olarak türetilmesiyle ilintili olup bu haliyle motherhood, TDK’deki annelik tanımlarından ilkinin karşılığı görünmektedir.

Anneliğe ilişkin yaklaşımlar, annenin çocuğuyla olan ilişkisinde neyi merkeze aldığına göre çeşitlenmektedir (Birns & Hay, 1988). Bunlar bireysel ve toplumsal unsurlar yahut anneliğin içgüdü ve öğrenilen davranış olması çerçevesinde sınıflandırılabilir. Bahsi geçen ayrımlar, annelikte anormalin varlığı ve niteliğini göstermekte; keza yaşanan olumsuz durumlarda suçlunun kim olduğunu bağlama göre belirlemek için önem arz etmektedir.

Etik ve kültürel faktörler, biyolojik davranışları incelemede karışıklık yaratabildiği için annelik gibi konular hayvanlar üzerinden çalışılmaktadır. Öte yandan bu çalışmaların sonucu dikkatli yorumlanmalıdır. Zira insanın hayvandan ayrılan özellikleri ile biyolojik dürtüler karşı karşıya geldiğinde bu noktada kazanan insan olma halidir (Sternglanz & Nash, 1988). Trivers'in (1972) ebeveyn yatırımı ve Dawkins'in (2009) bencil gen teorileri, anneliği biyolojik temelde açıklar. Ancak bu yaklaşımlar, evlat edinme gibi biyolojik bağ gerektirmeyen annelik durumlarını açıklamakta yetersizdir. Biyolojik bakışta öne çıkan ikinci yaklaşım olan etoloji, anneliği içgüdüsel bir davranış olarak incelemek için davranışın türün tecritte büyüyen üyelerinde görülmesi, davranışta tür içi aynılık, yakın ilişkili türlerde davranış benzerliği parametrelerini esas alır. Bu yaklaşım tecritte büyüyen türlerde ve primatlarda yapılan çalışmalara dayanmaktadır (Sternglanz & Nash, 1988). Buradan ulaşılan sonuçlar, insanlarda anneliğin tamamen içgüdüsel olmadığına işaret eder. Öte yandan biyolojik bakıştaki kanıtların yeterli olduğu varsayıldığında iyi annenin genleri nedeniyle yavrusuna yatırım yapan, kendisinin genlerini taşıdığından emin olduğu için onun yaşamasını fazlasıyla destekleyen, içgüdüleri gerektiği gibi geliştiğinden bebeğinin hayatta kalmasını sağlayan kişi olduğu söylenebilir.

Anneliğin doğuştan olabileceği düşüncesinde ele alınabilecek ikinci yaklaşım psikanalitik teoridir. Freud, anne ve bebek arasındaki sevginin cinsel bir bağ taşıdığını savunur; anne bebeğe davranışlarıyla sevgiyi öğreten, onun kişilik gelişiminde iz bırakan ve yetişkin cinsel davranışını etkileyen fiziksel bir nesnedir (Freud, 2018). Psikanalitik kuram çerçevesinde açığa çıkan nesne ilişkileri kuramının temsilcilerinden Klein (2020), annenin verdiği süt ve bakımın, bebeğin kaygısını yatıştırıp güven duygusu sağladığını belirtir. Bahsi geçen kuramın bir diğer savunucusu olan Mahler ise anne ve bebek arasındaki bağın, bebeğin ilk otuz altı aylık ayrılma-bireyleşme sürecinde şekillendiğini vurgular. Mahler'in iyi annesinden beklenenler her evrede farklılaşır. Yani iyi anne; içinde bulunan evreye göre bebeğiyle yakın, onu destekleyici yahut ondan ayrı kalandır (Mahler vd., 2020). Bağlanma teorisi psikanalitik bağlamda incelenebilecek yaklaşımlardandır. Bowlby'nin (1958, 2013) bağlanma teorisinde ise

anneninin, bebeğin içgüdüsel tepkilerine doğru zamanda yanıt vermesi önemlidir. İyi annelik, her yaklaşımda farklı tanımlanmakla birlikte genel olarak bebeğin ihtiyaçlarına duyarlılık şeklinde ifade edilebilir.

Sosyal inşa yaklaşımına göre annelik, deneyimlenen ilişkiler ve yaşanan toplumun durumu bağlamında öğrenilen ve gelişen bir olgudur. Feminist eleştiriler çalışan, göçmen veya azınlık annelerin toplumdaki konumuna odaklanmaktadır (Arendell, 2000; Glenn, 1994). Devletler ise ideolojilerini yaymak ve toplumu kontrol etmek için annelik rollerini belirler (Phoenix & Woollett, 1991). Nüfus politikaları, iş fırsatları ve toplumsal beklentiler, annelik tipini şekillendirir (Beauvoir, 2020). Annelik, olumlu ve olumsuz duyguları içeren yani çift değerli olan (Badinter, 2011), tarihsel ve toplumsal olarak değişen bir yapı olarak ele alınır. Bu durum anneliğin doğuştan olmadığını kanıtlar nitelikte görünmektedir.

Kadının anne olmasıyla statüsünün değişmesi yahut değişmemesi, toplumda anneliğin değerini belirler. Toplumsal cinsiyet bağlamında prestij, güç ve kaynakta kontrolün kimde olduğu bu statüyü etkiler. Bu üç unsuru kadınlık bağlamında değerlendiren Mason'a (1986) göre demografik, ailevi ve ekonomik göstergeler, anneliğe verilen değeri şekillendirir. Örneğin, kadının çalışmasının statü sayıldığı bir toplumda annelik prestijli görülmez. Yani içinde bulunulan toplumda prestij, güç ve statü bağlamında hangi göstergelerin kadınlar için öne çıktığı, anneliğe verilen değeri belirlemektedir.

2. Çalışan Anne Kavramı

Çalışan anne kavramı, kadınların annelik ve iş yaşamı arasında sıkıştığı bir durumu ifade ederken erkeklerin iş yaşamında baba kimliğiyle varlık göstermemesi dikkat çekicidir (Garey, 1999). Erkekler iş yerinde aile rollerinden bağımsız hareket edebilirken kadınlar, bebek sahibi olduktan sonra çalışan anne kimliğine geçiş yapar. Bu yeni kimliğin daha iyi yahut kötü olması; kişinin annelikten ne anladığı, çalışanlardan beklentiler, toplumdaki annelik algısı gibi unsurlara göre değişir. Bu noktada çalışmanın emek ve ücret bağlamında tanımlandığına dikkat çekmek gerekir (*Güncel Türkçe Sözlük*, 2019). Sanayi Devrimi sonrası kadınların ücretli emeği araştırmalarda öne çıkarken onların aile içi emekleri ise genelde göz ardı edilmektedir.

Kadınların kesintisiz çalışması çoğu zaman mümkün olmaz; doğum ve annelik görevleri, iş hayatını kesintiye uğratır. İdeal çalışan tipi erkekler üzerinden tanımlandığı için kadınlar baskı hisseder ve genellikle daha esnek ama sınırlayıcı işlere yönelir. Bu durum hem iş yerinde hem de aile içinde

zorluklara yol açar. Çalışan rolleri, erkeklerin şartlarına göre şekillenir ve kesintisiz çalışma ideali temel alınır (Pleck, 1977). Bu model, kadınların uyumunu zorlaştırır çünkü onlar annelik nedeniyle çalışma hayatına genellikle ara vermek zorundadır. Kesintisiz çalışma beklentisi, kadınlarda baskı yaratır ve bu durum işten geri kaldıkları algısını güçlendirir (Lewis, 1994). Diğerlerinden geri kaldığını hisseden yahut iş yeri tarafından hissettirilen kadın, çalışma hayatına döndükten sonra bunu telafi etmek için yoğun emek sarf etse dahi artık o, çalışan annedir. Örneğin çalışan anneler, bebekleri için izin aldıklarında iş hayatıyla çatışma yaşayabilmektedir. Öte yandan toplumun beklentilerine uygun bir annelik, eşlik ve aile bireylerine duygusal destek sağlama, çalışan annenin iş hayatını kısıtlamaktadır (Brittan & Maynard, 1984). Bu nedenlerle kadınlar, bahsi geçen görevleri aksatmayacak işlere yönlendirilir yahut kendileri buna yönelik seçimleri imkanlar dahilinde yapar. Ancak yine de bu denklemin annelik yahut iş yeri tarafında sorunlar açığa çıkar.

Çalışan annenin yaşadığı krizlerde, kadının annelik algısı belirleyicidir. Anneliği bebeğe bakım verme (mothering) ile davranış bütünü olarak algılama (motherhood) arasında seçilen konum, annenin bebeğinin nelerinden ne zamana kadar sorumlu olduğunu belirlemektedir. Annelik tiplerinden yoğun annelik (Hays, 1996), annenin çocuğun tüm gelişim alanlarına koşulsuz adanmasını gerektirir ve bu sorumluluklarla iş yaşamını bir arada yürütmek oldukça zordur. Yoğun annelik ideolojisi, kadınları ya çocuksuz olmayı tercih etmeye ya da süper anne kimliğiyle iş ve annelik sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmeye iter. Süper anneler, annelikte toplumsal beklentileri karşılarken mesleklerinde de başarılı olabilir. Bu anne, bir elinde evrak çantası diğer elinde bebek arabası ile hayal edilebilir. (Hays, 1996). Tartışmanın bu aşamasında yoğun anneliğin beyaz, orta sınıf, çalışmayan kadınlar üzerine inşa edilmiş olmasına dikkat edilmelidir. Zira maddi zorunluluklar nedeniyle çalışan anneyi konuşmak, farklı tartışmalara kapı aralamaktadır (Brittan & Maynard, 1984).

3. Dindarlık

Dindarlığın neyi kapsadığı yahut dindar insan söylemini karşılayan tipin nasıl olduğu üzerinde birlik bulunmamaktadır. Dindarlık bazen ibadetler, bazen ahlaki özellikler, bazen giyim, bazen de davranış tarzı çerçevesinde açıklanmaktadır. Buradaki belirsizlik, dinin tanımındaki belirsizliğe dayanmaktadır. Din tanımları, sosyoloji ve psikoloji perspektifinde özsel ve işlevsel olarak çeşitlenir. Özsel tanımlar dinin mahiyetine, işlevsel tanımlar ise fonksiyonuna odaklanır (Willaime, 2003).

Bireyler, ilahi hisler yahut dinin sunduğu konfora göre bu tanımlar arasında geçiş yapabilir. Ayrıca aile, sosyal çevre ve din eğitimi gibi faktörler dindarlık algısını etkiler. Keza ortak noktaları olmakla beraber her dinin mensuplarından istediklerinin farklılaşması, dindarlık tanımlarının çeşitlenmesine kapı aralayan nedenlerden bir diğeridir. Çalışma yapılan bilim dalı, konu ve yöntem de dindarlığın tanımındaki öznelliği açıklayabilir (Yapıcı, 2004). Yani kesiştikleri yerler olmakla beraber araştırmacı ve çalışılan konu sayısı kadar dindarlık tanımının olduğunu söylemek, uygun bir ifadedir. “İnançtan kaynaklanan, duygusal ve zihinsel etkenlerle beslenen dini ve ahlaki yaşayış biçimi” (Yavuz, 2013), “dini inancı hayatla bütünleştirme şekli” (Tokur, 2020) gibi tanımlamalar, dindarlığı açıklamak için örnek olarak verilebilir. Öte yandan elinizdeki çalışma nitel yöntemle yapıldığı için herhangi bir dindarlık tanımı ve buna bağlı olarak dindarlık tipleri başlangıçta tercih edilmeyecek, katılımcıların dindarlık algıları sonucunda çalışma grubu çerçevesinde dindarlık tipleri oluşturulacaktır.

Kadın ve erkeklerin dindarlığı arasındaki farklar, din psikolojisinin dikkat çeken konularındandır. Yapılan araştırmalar, kadınların genellikle erkeklerden daha yüksek dindarlık puanına sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin Amerikan ve İngiliz nüfusunda kadınlar; kilise üyeliği, ibadet ve inanç gibi kriterlerde önde bulunmuştur (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975). Sullins (2006) ise genel dindarlıktan ziyade dindarlık çeşitlerine göre cinsiyet farklılaşmasına dikkat çekmiştir. Türkiye'deki çalışmalarda da kadınların dinin duygusal, davranışsal ve ilişkisel boyutlarıyla erkeklerden daha fazla ilgilendiği ancak cinsiyetler arasındaki farkın oldukça düşük olduğu sonucu çıkmıştır (Cirinlioğlu & Ok, 2011; Yapıcı, 2012).

Kadınların daha dindar olma sebeplerine ilişkin çeşitli teoriler mevcuttur. Bu teoriler sosyoloji ve psikoloji tabanlılar ile klasik ve yeniler olarak sınıflandırılabilir. Klasik sosyolojik teoriler, cinsiyet rollerinin sosyalleşme sürecindeki farklılıklarına ayrıca kadınların ev ve işteki konumlarının dini bağlılıklarını artırdığına işaret eder (Francis & Penny, 2014). Riskten kaçınma teorisi yeni sosyoloji teorilerinden olup kadınların daha az risk almaları nedeniyle dinin dışına çıkmaktan kaçınmasını ifade eder (Miller & Hoffman, 1995). Aynı sınıfta yer alan güç kontrol teorisi ise cinsiyetler arasındaki farkın ataerkil kodların ailedeki görünürlüğünden kaynaklandığını iddia etmektedir (Francis & Penny, 2014). Klasik psikoloji teorilerinden derinlik psikolojisi, Tanrı'nın yüce bir baba olarak tanımlanması nedeniyle gerçek babayla olan ilişkinin mahiyetinin Tanrı ile olan ilişkiyi belirlemesi ve oedipus kompleksi üzerinden durumu açıklar (Batson vd., 2017; Freud, 2004). Aynı grupta yer alan yoksunluk teorisi ise

kadınların sosyal, ekonomik ve ruhsal yoksunluklardan dolayı dini tercih ettiklerini ileri sürer (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975). Yeni psikoloji teorilerinden kişilik temelli teoriler dindarlığı, kişilik özellikleri ile ilişkilendirirken (Francis & Penny, 2014) cinsiyet yönelimli teoriler biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak kadınsılığın dindarlığı yordadığını öne sürmektedir (Francis, 1997). Ancak tüm bu teorilerin Hristiyan bireylerden hareketle geliştirilmiş olduğu göz önünde bulundurulmalı ve Müslüman bireylerin dindarlıklarına dair değerlendirmeler yapılırken bu noktaya dikkat edilmelidir. Bu bağlamda teoriler arasında tercih yapılması gerektiğinde dinin özellikleri değil kültür ve birey çerçevesinde açıklamalar yapan klasik ve yeni sosyoloji teorileri ile yeni psikoloji teorilerine öncelik verilebilir.

B. Yöntem

Nitel yöntemin tercih edildiği bu çalışmada, olgubilim/fenomenolojik desen kullanılmıştır. Ankara sınırları içerisinde çalışan kadınlar bağlamında yapılan araştırmada olasılıklı olmayan örnekleme çeşitlerinden kota, ölçüt (amaçlı) ve maksimum çeşitli örnekleme ile katılımcılar belirlenmiştir. Çeşitli bireysel ve sosyokültürel özellikler ile annelik ve dindarlığın ortak ve farklı yönlerini anlama gayesiyle farklı örnekleme çeşitleri çalışmaya dahil edilmiştir. Kota örnekleme çalışılan sektörler için kullanılmış, bu kapsamda 15 hizmet, 10 tarım ve 5 sanayi sektörü çalışanı kadınla görüşme sağlanmıştır. Bu dağılımda kadınların sektörel dağılımları esas alınmıştır. Anneliğin deneyimlenmesindeki çeşitliliği anlayabilme gayesiyle potansiyel anneler, anneler ve çocuksuz kadınlar şeklinde bir sınıflandırma yapılmış ve bu noktada ölçüt örnekleme merkeze alınmıştır. P ile temsil edilen potansiyel anneler, henüz anne olmamış genç yetişkin kadınları; A ile temsil edilen anneler, biyolojik anneleri; Ç ile temsil edilen çocuksuz kadınlar ise çeşitli nedenlerle çocuk sahibi olmamış yahut olamamış ve yaşı nedeniyle olma ihtimalini kaybetmiş kadınları tanımlamaktadır. Sonuç olarak P grubundan 7, A grubundan 18 ve Ç grubundan 5 kadın çalışma grubuna dahil edilmiştir. Anneler, bu çalışmanın merkez grubu olduğu için diğer gruplara göre daha yüksek katılımcıyı içermektedir. Maksimum çeşitlilik örnekleme kapsamında ise katılımcılar yaş, yaşanılan yer, medeni durum, öznel ekonomik durum, eğitim durumu açısından çeşitlendirilmiş, ayrıca sektör içi mesleklerde de farklılık aranmıştır. Sonuç olarak 30 kadın ile görüşme yapılmıştır. Bu sayıda durulmasının nedeni veri doyumu kavramı bağlamında araştırma sorusu ve konunun doğasıdır.

Annelik ve dindarlığa ilişkin algılarını anlamak amacıyla çalışma

grubuyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu; demografik sorular (yaş, eğitim durumu, medeni durum, öznel ekonomik durum, ikamet edilen yer ve meslek) ve temalara yönelik sorularla oluşturulmuştur. Temalara yönelik yöneltilen 7 soru; “annelik algısı”, “kadın ve çalışma hayatı”, “annelik ve dindarlık” şeklinde belirlenen 3 temaya dağıtılmıştır. Görüşme soruları şu şekildedir:

Annelik

- Anneliği nasıl tanımlarsınız?
- İyi anne kimdir? Nasıl olmalıdır?
- Anne olduktan sonra toplumun size bakışı hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Çalışma Hayatında Annelik

- Niçin çalışıyorsunuz?
- Anne olarak çalışma hayatının zorlukları nelerdir?

Annelik-Dindarlık

- Size göre annelik ile din arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Cennet annelerin ayakları altındadır hadisinde annelerin öne çıkarılmasının nedeni sizce nedir?

Görüşme soruları AYBÜ Etik Kurulundan 07.09.2020 tarihli 2020-226 koduyla onay almış ve uygulanmıştır. Görüşmeler, gönüllük esasına göre yapılmıştır. Ayrıca katılımcılara görüşme sorularına geçmeden önce çalışmanın amacı açıklanmış ve kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı onlara taahhüt edilmiştir. Keza verilerin katılımcıların isimleri yerine K1, K2... gibi kodlar kullanılarak aktarılacağı bilgisi de paylaşılmıştır. Ayrıca, tüm katılımcılardan ses kaydı alınması için onay alınmış; görüşme sırasında kaydın durdurulmasını istedikleri bölümler kayıt altına alınmamış ve bu kısımlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Görüşmeler, 1 Aralık 2020 - 14 Şubat 2021 tarihleri arasında Ankara merkez, ilçe ve köylerinde yaşayan, farklı meslek gruplarında görev yapan ya da geçmişte bu mesleklerde bulunmuş 30 kişiyle yüz yüze veya çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta yalnızca yüz yüze yapılması planlanan görüşmeler, Covid-19 pandemisi nedeniyle bazı katılımcılarla telefon ya da görüntülü iletişim yöntemleri kullanılarak tamamlanmıştır. Görüşmelerin ortalama süresi 33 dakika olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın temel veri kaynağını oluşturan katılımcılardan alınan ses kayıtları, bilgisayar ortamında deşifre edilerek yazılı hale getirilmiştir. Yapısal kodlamanın tercih edildiği çalışmada tümevarım ve tümdengelim bir

arada (sahada yapılan incelemeler sonucu temaların ve buna bağlı olarak araştırma sorularının belirlenmesi) kullanılmıştır. Verilerin analizi tematik analiz ve içerik analiziyle yapılmıştır. Kodlamalar elle yapılmış, Nvivo 12 programından benzerlik ve farklılığı anlama gayesiyle yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmanın geçerlik ve güvenirliğini sağlayabilme amacıyla din psikolojisi uzmanı incelemesi ve azami çeşitlilik teknikleri kullanılmıştır.

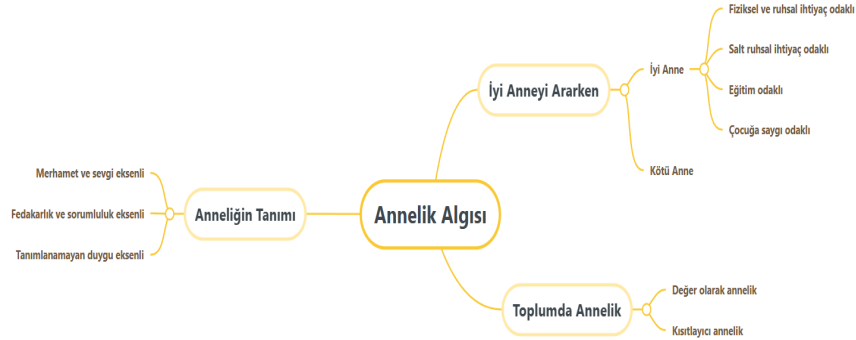
Bu çalışmada elde edilen sonuçlar 30 kişilik çalışma grubuyla sınırlıdır. Keza oluşturulan temalar ve görüşme soruları da araştırmayı sınırlamaktadır. Her katılımcının görüşme zamanı deneyimlediği psikolojik ve çevresel şartlar da sınırlılıklardan bir diğeridir. Sonuç olarak aynı katılımcılara farklı sorularla farklı zamanlarda ulaşıldığında ya da farklı katılımcılara aynı sorularla ulaşıldığı takdirde, araştırmanın sonuçlarının farklılaşması muhtemeldir.

C. Bulguların Dili

1. Annelik Algısı

Konuyla ilgili katılımcılara “Anneliği nasıl tanımlarsınız?”, “İyi anne kimdir? Nasıl olmalıdır?”, “Anne olduktan sonra toplumun size bakışı hakkında düşünceleriniz nelerdir?” soruları sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevapları özetleyen tablo şu şekildedir:

Tablo 1: Katılımcıların Annelik Algısı

a. Anneliğin Tanımı

Katılımcıların anneliğin ne olduğuna ilişkin anlatımları kapsamında üç farklı tanımın burada öne çıktığı görülmektedir. 11 katılımcı anneliği “tanımlanamaz bir duygu” olarak ifade ederken 10 katılımcı, “fedakâr ve

sorumluluk sahibi olma” şeklinde tanımlamıştır. 7 katılımcı ise anneliği “merhamet ve sevgi dolu olma” hali şeklinde tanımlamıştır.

“...Yani ne kadar kötü bir anne olursa olsun ne kadar kötü bir insan olursa olsun söz konusu yavruları olunca ortaya böyle bir nahiflik, bir iyilik bir böyle merhamet giriyor ya ben daha çok anneyi böyle merhamet, sevgi merhametle özdeşleştiriyorum...” (K17)

“... Anne bir yemek yapsın yanında çocuğu olmasın asla o yemeği yiyemiyor. Çocuğum da yesin istiyor. Şimdi çocuğum şehir dışında okuyor, çocuğum aç mı tok mu, anne bunu ister istemez düşünüyor, ben burada maaşımı ona gönderiyorum ama istiyorum ki yanımda olsun benim yemeğimden yesin... (K4)

“Çok güzel bir şey, tarif edilmez, muhteşem. Eşime diyorum ki benim hissettiğim duyguyu sen hissedemiyorsun, tadı ağzıma geliyor evlatlarımla.” (K20)

Araştırmada, annelik deneyiminin kavram algısını derinden etkilediği görülmüştür. Anne olan kadınlar, fedakârlık ve sorumluluğu ön planda tutarken potansiyel anneler sevgi ve merhameti vurgulamış, çocuksuz kadınlar ise tanımlanamayan bir duyguyu dile getirmiştir. Anne olanların, anneliğin zorlukları ve mutluluklarını yoğun bir şekilde deneyimlemelerinin bu çeşitliliği etkilediği görülmüştür. Çocuksuz kadınlar, anneliğin yüklerini değil, deneyimleyemedikleri için bilinmeyen bir tanımsızlığı hissetmiştir. Potansiyel annelerde ise tanımsızlık eksiktir; bu grup, anneliği ne coşkuyla ne de özlemle ilişkilendirmiştir. Sonuçta anneliğin sorumluluk, fedakârlık, merhamet ve sevgi kısımları doğuştan gelse yahut çevreden görülse dahi tanımsızlığı için varlığı veya yokluğunun kişisel olarak deneyimlenmesi gerektiği söylenebilir.

Katılımcıların yanıtları doğrultusunda iki farklı anne tipi tanımlanabilir: anne merkezli ve çocuk merkezli. Anne merkezli anneliği, öncelikli olarak bireyin anne olma deneyimi üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu gruptaki kadınlar, merhamet ve sevgi temelli tanımlamalarla birlikte tanımlanamayan duygu eksenli ifadeleri bir arada kullanmaktadır. Onlara göre öncelikli olan, kendi çocuklarına veya tüm çocuklara annelik yapmaktır. Bu anlayış, hayatın anlamını buldukları, kutsal, hesapsızca vericiliği ifade eder. Bu vericilik ise sevinçle karşılanan bir sorumluluk olarak görülmektedir. K1’in ifadesiyle bu durum, “delilik” olarak da nitelendirilebilir. Anne merkezli kadınlar, karşılaştıkları zorlukları ve sıkıntıları sevgi ve merhametleriyle aşmaktadır.

Çocuk merkezli ise çocuğa hayatını adama anlayışını

benimsemektedir. Bu kadınlarda sevgi, merhamet, tanımlanamazlığın coşkusu veya özlemi bulunmakla birlikte merkezde çocuğa yönelik bir sorumluluk ve fedakârlık anlayışı yer alır. Çocuğun varlığı onlara mutluluk ve huzur kaynağı olarak yeterli değildir; bu katılımcılar tam anlamıyla “anne” olma duygusuna, görevlerini kusursuz bir şekilde yerine getirdiklerinde ulaştıklarına inanmaktadır. Çocuğun ihtiyaçlarına odaklanan bu kadınlar için yapılması gerekenler veya sorumluluk alanlarının sınırı yoktur; onlar tüm kaynakların çocuk için harcanması gerektiğine inanır. Bu vericilik, bazı kadınlarda sevgi ve merhametle ilişkilendirilirken bazılarında daha çok görev bilincine dayalı olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, annelik (mothering) kavramının hem merhamet ve sevgi temelli yaklaşımları hem de fedakârlık ve sorumluluk odaklı tanımları kapsadığı söylenebilir. Bu iki yaklaşımın ortak paydası, duyarlı bir ilişki kurma ve fiziksel bakım sağlama sürecidir. Bununla birlikte, yalnızca sorumluluk odaklı bir perspektiften bakan katılımcıların görüşleri, toplumun anneden beklentilerini yansıtan annelik (motherhood) kavramına örnek oluşturabilir. Bu katılımcılar, anneye atfedilen görevleri önceliklendirmiş ve bu görevleri daha çok çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını karşılama bağlamında ele almıştır; sevgi ve fedakârlık bu tanımlarda geri planda kalmıştır. Tüm bunların yanı sıra, anneliğin tanımlanamayan bir duygu olarak görülmesi ne mothering ne de motherhood kavramlarıyla tam anlamıyla açıklanabilir. Çünkü bu kavramlar, anneliğin derinlerde barındırdığı coşku ve bilinmezlik gibi unsurları yeterince kapsayamamaktadır.

b. İyi Anneyi Ararken

Çalışma grubunun iyi anneyi nasıl algıladıklarını anlamak amacıyla öncelikle katılımcılara iyi ve kötü anne ayrımı yapıp yapılamayacağı sorulmuştur. Bu soruya verilen cevap çerçevesinde iyi annenin ve kötü annenin özelliklerine dair düşünceleri de öğrenilmiştir.

Katılımcılardan 12’sine göre kötü annelik, doğrudan bireyin doğasıyla ilgili değildir; çevresel koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Onlara göre, hiçbir anne doğuştan kötü olamaz. Eğer doğal olarak beklenen iyi annelik gelişmiyor ya da gelişip sonradan bozuluyorsa, bunda çevresel faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışma grubundan 6 kişi ise kötü anne kavramını tamamen reddetmektedir. Bu katılımcıların bir kısmı, “kötü anne” ifadesini pejoratif bulmaktadır. Onlara göre, annelik yargılanabilir bir olgu değildir; bir ilişkide annenin özne olarak konumu önemlidir ve bu özne, anne olduğundan doğal olarak çocuğu için iyilik isteme eğilimindedir. Diğer kısım ise anneliği özel, değerli ve kutsal bir kavram olarak görmekte, iyilikle

kendiliğinden özdeşleştiğini düşünmektedir. Onlara göre, anneliğe kötülük atfedilemez; onlar kötülüğün en ufak bir izinin dahi bu kavramı lekeleyemeyeceğine inanır. Bu yaklaşıma göre anneler “kanatsız melek” tir. Herhangi bir gerekçe bildirmeden kötü annenin var olduğunu ifade eden katılımcı sayısının da 9 olduğu görülmektedir. Çalışma grubundan 21 kişi arızı yahut doğal olarak kötü annenin varlığını kabul etmektedir. Bu çerçevede kötü annenin ilgisizlik ve merhametsizlik olarak iki özelliğinin olduğu açığa çıkmaktadır. Bunlardan ilgisizlik; bir çocuğu terk etmek, bakım vermemek, beslememek yani fiziki ihtiyaçlarını karşılamamaktır. Merhametsizlik ise çocuğu dövme, çöpe atma gibi istismar olarak değerlendirilebilecek davranış bütünüdür.

Katılımcıların iyi anneye ilişkin anlatımları çerçevesinde 4 tip iyi annelik açığa çıkmıştır. Bunlar “fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları karşılama odaklı”, “salt ruhsal ihtiyaç odaklı”, “eğitim odaklı”, “çocuğa saygı odaklı” olarak isimlendirilebilir. Fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları karşılama odaklılar grubunda değerlendirilen katılımcılar, çalışma grubunun %10’unu oluşturmaktadır. Bu kişiler iyi anneliği hem bakım, beslenme gibi fiziksel hem de çocuğa destek olmak, birey olmasını önemsemek gibi ruhsal sorumluluklar çerçevesinde açıklamaktadır. Diğer kategorilere göre bu tanımlama biçiminin daha az katılımcı bulması, bahsi geçen sorumluluk alanını sınırsızlığı ve zaman dilimi belirsizliğinden kaynaklanıyor olabilir. Katılımcıların üçte birine göre iyi annelik, içinde olumlu duyguların olduğu ruhsal bir besindir. Sevgi, ilgi eksikliğinin acı sonuçlarına vurgu yapan bu kadınlara göre çocuğun yediği ve içtiğinin önemi yoktur. Önemli olan ona ihtiyacı olan sevgiyi verebilmektir. Bir sonraki grup olan eğitim odaklılardan ayrıştıkları nokta tam burasıdır: Hedef, çocuğun iyi duyguları öğrenmesi, benimsemesi; bu çerçevede iyi karakterli ve eğitilmiş olması değildir. Bu kadınlar, karşılıksız vermeyi yani çocuklarını severek onları olumlu duygularla sarmayı önemsemektedir. Çalışma grubundan 8 kişinin yer aldığı eğitim odaklı katılımcılar, çıktı odaklı olarak da tanımlanabilir. Zira bu kadınlara göre çıktı yani çocuk; ahlak, eğitim, topluma uyum gibi parametrelerde ne kadar iyiye annenin iyilik seviyesi de o kadar yüksektir. İlk grubun sadece sorumluluğu merkeze almasına karşılık bu kadınların sorumlulukla beraber fedakarlığı da önemsemesi, onları diğerlerinden ayrıştıran noktadır. Çocukların iyi yetişmesi ve iyi eğitim alması için fedakârlık görünür hale gelmiş olabilir. İyi annelik tiplerinden sonuncusu olan çocuğa saygı odaklılar, çocuğun geldiği yer yahut çocuğa verilenler/verilmesi gerekenlerle ilgilenmemektedir. Bu katılımcılara göre iyi anne, çocuğun bireyliğini koruyan ve onu geliştirmeyi önemseyendir.

Sonuç olarak çalışma grubu bağlamında iyi annenin temel özellikleri açığa çıkmaktadır. İyi anne, çocuğunun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan, iyi bir eğitimle yetişmesini önemseyen ve tüm bunları yaparken kendi istediği değil çocuğunun doğuştan getirdiği özellikleri ve genel yapısını göz önünde bulunduran yani şekillendirme sürecinde çocuğun öznelliğini öncelik alan annedir. Tanımın hangi ögesinin ağır bastığı konusunda katılımcılar arasındaki farklılaşma, yukarıda kavramsal çerçevede değinilen tartışmalarla uyumlu görünmektedir. İyi anneyi fiziksel ve ruhsal ihtiyaç karşılama ile çocuğa saygı odaklı yorumlayan annelerin, anneliğin doğuştan olduğu düşüncesini desteklediği fark edilebilir. Zira bu kadınlar fiziksel ihtiyaç karşılama ile etoloji, sosyobiyo­loji ve Freud psikanalizini yansıtmaktadır. Fizikselin yanında ruhsal ihtiyaç karşılama ise nesne ilişkileri ve bağlanmaya dair yaklaşımları doğrular niteliktedir. Çocuğa saygı odaklı tanımlamalar, nesne ilişkilerinin iyi yani duyarlı, çocuğunun özellikleri ve ihtiyaçlarını önceleyen annesiyle bağdaşmaktadır. Salt ruhsalı öne çıkaran tanımlar, içinde fizikseli barındırmaması nedeniyle sınıfsız kalmaktadır. Buradaki iyi anneler de elbette fiziksel bakım verir, lakin tanımdaki ruhsal beslemenin yoğun baskısı onu literatür tartışmalarından ayırmaya neden olabilir. Eğitim odaklı anneler ise anneliğin öğrenildiği, inşa edildiği durumu çağrıştırmaktadır. Zira bu kadınlar, çocuğun iyi makamlara gelmesi gibi doğuştan olmakla yakından uzaktan alakası olmayan bir durumu vurgulamaktadır.

Çalışma grubuna göre ilgisiz ve merhametsiz anne, kötüdür. Kötü annenin varlığını kabul ederek kaderi suçlayan katılımcıların, sosyal inşayı öne çıkardığı fark edilebilir. İyi annenin oluşması için gereken şartlar her zaman gelişmeyebilir. Çevrenin etkisiyle kadınlar, istenmeyen anne davranışları gösterebilir. Tıpkı siyahi, göçmen, bekar annenin zorlu yaşam koşulları sonucunda idealleştirilen iyi anneliği sergileyememesi gibi kader kurbanı olarak görülen anne de tecavüz, bozulan psikoloji gibi nedenler sebebiyle kötü anne olmak zorunda kalabilir. Ancak katılımcıların bir kısmının, doğrudan kötü annelerin varlığına dair açıklamaları herhangi bir yaklaşıma dahil edilememiştir.

c. Toplumda Annelik Algısı

Çalışma grubunun yaşadıkları toplumda annenin nasıl algılandığına ilişkin düşüncelerini anlamak amacıyla “Anne olduktan sonra toplumun size bakışı hakkında düşünceleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar kapsamında toplumda anneliğin değer ve kısıtlayıcı olarak iki tür görünümü olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcıların 9'u anne olduktan sonra değer kazanıldığını aktarmıştır. Bu değer içeriği; seviye atlamak, toplulukta sözünün dinlenilmesi, saygınlık kazanmak, anneye yönelik davranışlarda özen ve dikkat, iletişim çevresinin değişmesidir. Anne olmanın olumlu değerlerle bu şekilde özdeşleşmesi, toplumun anneliği kadının hakimiyet alanında görmesinin işareti olabilir. Aynı sorunun devamındaki açıklamalardan anne olmanın kadına neden değer kattığına ilişkin değerlendirmelere ulaşılmıştır. Bunlar anneliğin zor olması, toplumun anneliğe kutsallık atfetmesi, bir çocuğun sorumluluğunu alacak kadar kadının büyümesi, çocuk sahibi olmanın kadını tamamlaması ve bunun bir başarı olması şeklinde açıklanabilir. Yani anne olmak, kadınlığı olumlu yönde dönüştüren yüksek bir statü ifadesidir.

Katılımcıların bir kısmı ise anneliğin kısıtlayıcı yönüne vurgu yapmıştır. Anne olduktan sonra kadından sadece anne rolünün gereğinin yapılmasının beklendiğine dair ifadeler, sürecin kısıtlayıcı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Zira annelik rolünün kuralları serttir. Anne olmak, daha ahlaklı ve faziletli olmayla eşdeğer görüldüğü için kadının hayatında annelik öncesi ve sonrası şeklinde keskin bir ayrımın oluşması beklenmektedir.

Toplumda olumlu ve olumsuz yer değiştirmeler haricinde değişimin olmadığını ifade eden katılımcı sayısı oldukça yüksektir (10 kadın). Bu kadınların bir kısmı durumu “Kadın, kadındır.” şeklinde ifade ederek erkekten farklı davranılmasını, cinsiyete atfetmiştir. Yani bu kadınlar anne olmanın statü göstergesi olmadığını düşünmektedir. Diğer taraftan değişimin olmadığını vurgulayan kadınların biri hariç hepsinin anne olduğu ve sitem içinde oldukları fark edilmiştir. “Vallaha hiç fark edemedim bir değişiklik, hiç umurlarında olmadı eşimin ailesinin sanki bu çocuklar taştan doğmuş gibi bir şey oldu üstelik...” cümlesiyle durumu anlatan K4, aslında kadınların anne olmayla statülerinde yükselme olmasını beklediklerinin çok açık göstergesidir. Beklentinin nedeni ise yine görüşmelerde ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, hamilelikte ve doğumda zorlanmaları sonucunda doğurdıkları bebekle birlikte özellikle eş ve eşin ailesinden değer görememekten yakınmaktadır. Çünkü ataerkil toplumda çocuk, erkeğin ailesine katılan bir nüfus ve değerdir. Kadınlar bu kadar zahmetle verdikleri “ürün” sonucunda en azından el üstünde tutulma dileğinde olabilirler.

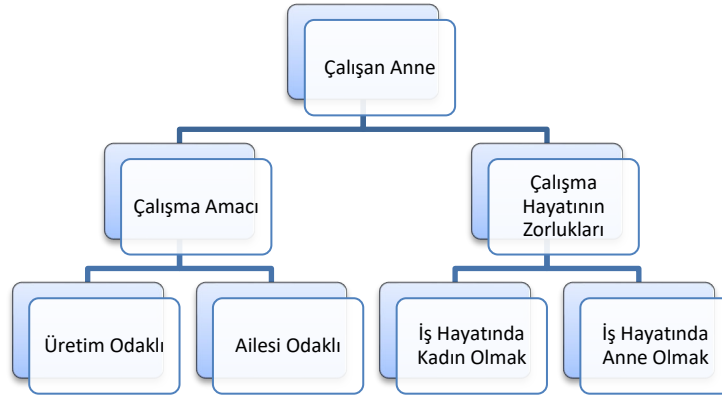
Sonuç olarak kimi kadınlar toplumun anneliği bir statü olarak değerlendirmesini öne çıkarırken kimisi de statü sonucunda davranışlarda ve sosyal çevrede oluşan kısıtlamaları açıklamıştır. Değişikliğin olmadığını düşünen kadınlarda ise içten içe olumlu yönde dönüşüm olması dileği fark

edilmiştir.

2. Çalışma Hayatında Annelik

Kadınların çalışma hayatına bakışlarını anlayabilmek için katılımcılara “Niçin çalışıyorsunuz?” ve “Anne olarak çalışma hayatının zorlukları nelerdir?” soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar kapsamında aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Çalışma Hayatına İlişkin Algıları

Özel mülkiyet kavramının gelişmesiyle oluşan genel özel ayrımında özel yani ev içi işlerle eşleştirilen kadın, iş hayatında aktif rol oynamaya başlamıştır. Ev dışı rollerde yaşanan artışın kadının hayatında nasıl bir etki meydana getireceğini belirleyen unsurlardan ikisi, çalışma amacı ve çalışma hayatının zorluklarıdır. Zira çalışma hayatında gönüllü ve gönülsüz bulunmak yahut iş hayatından tatmin olursa da çalışma hayatının kolaylık ve zorlukları, çalışma kararını etkileyecektir. Keza annelik algısıyla çalışma hayatına ilişkin bu tartışmaların karşılıklı ilişkili olduğu açıktır. Örneğin anneliği çocuğun fiziksel ihtiyaçlarına odaklı olarak algılayan bir anne, bunu aksatabileceği gerekçesiyle işten ayrılmayı tercih edebilirken eğitim odaklı anne, daha iyi olanaklar sunma amacıyla çalışmayı seçebilir.

a. Çalışma Amacı

Katılımcıların çalışma amacına göre 2'ye ayrıldıkları görülmektedir. Bunlar üretim odaklı ve ailesi odaklıdır.

“...üretkenliği seviyorum. İki tane evladım var canımda öte ama onları büyütürken bile küçük çocukların peşinde amansız isteklerini gerçekleştirmek o bile bana anlamsız geliyordu hani bir şeyler yapmam lazım diye, çalışmayı seviyorum.” (K6)

Katılımcılardan 8'i, üretmeyi hayatın anlamı olarak değerlendirmektedir. Bu anlamın içeriğini işe yararlık duygusu, kendini

geliştirme, öğrenme gayesi ve çocukluk hayalini geliştirme dileği oluşturmuştur. İçerikteki unsurların hepsinin bireysel amaç olması, dikkat çekicidir. Üretmenin sonucunda toplumsal fayda meydana gelmesine rağmen bu kadınlar, sonuçla değil sürecin zevkiyle ilgilenmektedir. Burada üretim merkezli kadınların evde olma ve ev işleriyle uğraşmayı vasıfsızlık olarak değerlendirmesi de önemlidir.

Kadınların çalışmaya dair bu yaklaşımı ne kapitalist bir bakış açısını ne de feminist bir duruşu doğrudan çağırır. Burada cinsiyet ayrımı gözetmeksizin evrensel değerlere odaklanan bir perspektif ön plandadır. Normal şartlarda, Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisinde güvenlik ihtiyacını karşılayan bir olgu olarak değerlendirilen iş, bu katılımcılar için en üst düzey olan kendini gerçekleştirme ihtiyacıyla örtüşmektedir. Bu durum, çalışma kimliğinin onların yaşamında ne kadar bütünleştirici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu kimlikten uzaklaşma fikri ise katılımcılara tanımadıkları ya da tanımak istemedikleri karanlık ve karmaşık alanlarda kaybolmuşluk hissi yaşatmaktadır.

Gruptaki katılımcıların tamamının hizmet sektöründe çalışması, belirli bir tercihi ya da yönelimi işaret etmektedir. Tarım gibi sürekli çalışmayı gerektiren ve esnek olmayan saatleri barındıran ya da sanayi gibi daha ağır çalışma koşullarına sahip sektörler yerine hizmet sektörünün tercih edilmesi beklenebilir bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeni, tarım ve sanayi sektörlerinin, daha çok çıktı odaklı yapılarıyla bireylerin kendilerini gerçekleştirmesi için yeterli alan sunmamasıdır. Ayrıca, bu katılımcıların eğitim seviyelerinin lise ve üzeri olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi ile kişisel gelişim ve hayata verilen anlam arasında bir bağ olduğu düşünülebilir. Çünkü, hayatı anlamlandırma sürecinde eğitimin kazandırdığı farkındalığın etkisi göz ardı edilemez.

"Eşim rahatsızdı, ilk önce durumumuz yoktu ondan sonra eşim düzeline kadar ben çalışmak istedim. Ondan sonra da iş hayatına girdim. Çalışmak zor, aslında ben çalışmak istemiyordum ama mecbur kalınca çalışmaya başladık. Yani zor ama geçinmek için de çok şart değil ama yine de gerekli..." (K2)

Katılımcıların büyük çoğunluğu (21 kadın) ücret odaklıdır. Burada kendileri için çalışanlar (5 katılımcı) ve aileleri için çalışanlar (16 katılımcı) şeklinde iki alt grup oluştuğu da görülmektedir. Bu kişilerin modern çalışma tanımı olan ev dışı ve ücret karşılığı çalışmayı karşıladıkları yani ücret gibi dışsal bir motivasyonla hareket ettikleri söylenebilir. Bu kapsamda ücret bazen statünün bazen de eve götürülecek ekmeğin aracıdır. Kendileri için

çalışanların tamamı potansiyel anne ve bekar grubunda yer aldığı için burada değerlendirilmeyecek, sadece ailesi için çalışanların ifadeleri anlaşılmalı çalışılacaktır.

Ailesi için çalışan kadınlar geliri, aile olma bağlamında değerlendirmiştir. Üç çocuksuz kadın hariç tamamı biyolojik anne olan bu katılımcılar, annelik tanımlarında çeşitlenseler de değişmeyen unsurun çocuk olduğu bilinmektedir. Çocuk bazen eğitimde bazen sevgide öncelik sahibidir ve bu durumun bedeli de fedakârlık ve sorumluluktur. Kadınlar normalde çalışmak istemeseler yahut kendilerini çalışma kimliğiyle eşleştirmeseler dahi çocuk için çalışmayı ve çocuk için ondan ayrı kalmayı kabul etmektedir.

Sonuç olarak kadınların çalışmasında belirleyici unsur üretim odaklılık olduğunda anne olma durumlarının etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak ücret motivasyon kaynağı haline geldiğinde kadınlar, çocuk yokken bireysellik ve statü edinme gayesiyle çalışırken anne olduktan sonra ailelerinin geçimi için çalışmaktadır.

b. Çalışma Hayatının Zorlukları

Katılımcıların kadın olarak çalışmayı nasıl değerlendirdiklerini anlama gayesiyle onlara “Kadın ve çalışma hayatı hakkında neler düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Değer yüklü olmayan bu soruya, büyük oranda zorluk bağlamında cevap verilmiştir. Bu zorluklar bekar katılımcılar için psikolojik şiddet merkezliyen evlendikten sonra rol karmaşası gündeme gelmektedir. Annelerse sıkıntının kaynağı olarak çocuk sahibi olmayı vurgulamıştır. Bu durumu daha açık kavrayabilmek için katılımcılara “Anne olarak çalışma hayatının zorlukları nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Tüm cevaplar bağlamında iş hayatında kadın olmak ve iş hayatında anne olmak kategorileri oluşturulmuştur. Öte yandan bu çalışma bağlamında sadece ikinci soruya verilen cevaplar tartışılacaktır.

“Anne olarak çalışma hayatı çok zor, hele yeni anne olmuş biri için daha zor. Evde küçük bir çocuk var seni bekliyor, emme isteği var. Ama sen ondan ayrısın, belli bir süren var görüşmek için...O zaman diliminde de bana sürekli gidecekmiş gibi davranıyor.” (K2)

“Ben ilk atandığımda kızım 6 yaşındaydı. Garibim anne nolur gitme diyordu işe gitme deyişine annenin bütün bağları çözülüyor, kendi gitse bile kafa çocuğunda oluyor. Şimdi kızım büyüdü. Ama hala diyor ki anne arkadaşımın annesi kapıyı açınca öyle kötü oluyorum ki benim kapıyı da gelip ben açıyorum. Sanki hançeri şuraya (göğsünü göstererek) vuruyor, sokmuş gibi oluyor...” (K4)

Alıntılardan da görüleceği üzere anne olan katılımcıların çalışma hayatının zorluğuna ilişkin anlatıları, iş yeri problemleri ve toplumsal rollerden bağımsız olarak salt çocuk merkezlidir. Anne olan katılımcıların hepsi çocuğu küçükken bırakmanın zorluğunu dile getirmiştir. Bu zorluk kadınların tepkilerinden de derinden hissedilmiştir.

Çalışma amaçları bağlamında kadınlar incelendiğinde gelir için çalışanların vicdan azabı çekmesi halihazırda beklenen bir durumdur. Çünkü bu kadınların merkezi rolleri annelik olmasına rağmen onlar çalışmak zorundadır. Öte yandan içsel motivasyonla çalışan üretim odaklı annelerin bu soru kapsamında annelikleri açısından zorlandıkları noktaları anlatmaları şaşırtıcıdır. Zira onlar çalışma konusunda iradeli bir tercih yaptıklarını aktarmıştır. Örneğin çalışarak işe yaradığını, 20 yıllık önceki ev hayatının anlamsızlığını ifade eden K5, başlangıçta ev ve iş arasında mekik dokumanın, yorulmanın onu eğlendirdiğini, gününü dolu geçirdiği hissiyatıyla mutlu olduğunu anlatmıştır. Konu küçük çocuğuna geldiğinde haksızlık yaptığı düşüncesine kapıldığını zira diğer iki çocuğunu büyütüp işe başladığını, büyük çocuklarının iş kadını anne profilini desteklediğini, küçüğün de böyle düşünmesini umduğunu ifade etmiştir. Katılımcının çalışan kimliğinden fazlasıyla memnun olduğu görülmesine ek olarak ailenin desteği de yüksektir. Çalışmayla hayatının bu kadar anlam bulduğunu ifade eden bir kadının, tüm şartlar lehine olmasına rağmen yine de çocuğunun kendisini gelecekte anlaması ve affetmesini beklemesi içindeki çatışmanın göstergesi olabilir.

Bazı kadınlar için, çocuğu belirli aralıklarla görmek veya mekânsal olarak birlikte olmak bile yeterli olmayabilir. K27 bu duruma örnek teşkil eden bir katılımcıdır. Akademisyen olan bu kişi, diğer kadınlara kıyasla daha esnek çalışma saatlerine sahip olmasına rağmen anneliği çocuğunu hem fiziksel hem de eğitim açısından en iyi şekilde yetiştirmek olarak değerlendirdiği için ayırdığı süreyi yeterli bulmamaktadır. Katılımcı, evden çalıştığı zamanlarda kendisini bir odaya kapattığını, çalışma sırasında oynamak için yanına gelen çocuğunu dışarı çıkarmak zorunda kaldığını ve bu durumun kendisinde vicdan azabı yarattığını ifade etmiştir. Buna karşılık, çalışmayı, kendini gerçekleştirme gibi yüce bir hedefle ilişkilendirmesi de bu noktada önemlidir. Hem annelik hem de çalışma rolleri konusunda yüksek beklentilere sahip olması, anneliği neden “keşmekeş” olarak tanımladığını açıklamaktadır. Katılımcının “süper anne” olma çabası içinde olduğu söylenebilir.

Öte yandan üretmeyi seven yani içsel motivasyonla çalışan

katılımcıların çocukları büyükse -bu büyüklükten anlaşılan ortalama ortaokul ve üzeri görünmekte- ve bakım veren kişiye güveniyorlarsa durum daha olumlu seyretmektedir. Bu kadınlar işlerine daha çok odaklanabildiklerini, onları yoran tarafın sadece çocuklarıyla yeterli zaman geçirememek, okul etkinliklerine dahil olamamak olduğunu ifade etmiştir. Yani süper anne olma gayesinde olmayıp çocuğu da küçük olmayan kadınlar için çocuklarının etkinliklerine katılmalarını sağlama gayesiyle iş yeri tarafından esneklik sağlanması, onların çalışma hayatına dair sıkıntılarını çözebilir görünmektedir.

Sonuç olarak amaçlardan hangisinin baskın olduğuna bakılmaksızın küçük çocuğu bırakıp işe gitmek, kadınlar için bir travmadır. Bu travmanın sürekliliğinde, çalışan kimliğinden memnuniyet, annelikten ne anlaşıldığı, çocuğa anne yokken kimin ne seviyede baktığı, çocuğun yaşı gibi unsurlar belirleyicidir.

3. Annelik ve Dindarlık İlişkisi

Katılımcıların annelik ve dindarlık arasında herhangi bir ilişki algılama durumları ve varsa eğer bu ilişkiyi nasıl anlamlandırdıklarını kavramak için onlara öncelikle “Size göre annelik ve din arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusu yöneltilmiştir. Buna ek olarak ise “Cennet annelerin ayakları altındadır hadisinde annelerin öne çıkarılmasının nedeni sizce nedir?” in cevabı aranmıştır.

Katılımcıların yarısı annelik ve dindarlık arasında bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Bu ilişki bazı kadınlar için çocuk merkezliken bazılarına göre anne merkezlidir.

“Sen annesin diyorsun ki çocuklarıma bu eğitimi vereyim... Hadi oğlum kalkın namazınızı kılın, Kur’ân’ınızı okuyun, yavrum benim bir işim var cüzümü okur musunuz? Niye veriyorum, annelik, yarın benim çocuklarım desin ki annem bizi buna teşvik ediyordu.” (K4)

Annelik ile dindarlık arasında bir bağ kuran kadınlardan 10’u, bu ilişkinin merkezinde çocuğun yer aldığını ifade etmektedir. Onlara göre, çocuğun dini bilgisini oluşturan ve şekillendiren temel kişi annedir. Annenin dini anlamdaki en önemli sorumluluğu, yetiştirdiği nesiller aracılığıyla dini değerlerin aktarımını sağlamaktır. Bu görevi hakkıyla yerine getirebilmek ise annenin kendi dini bilgisinin, inancının, ibadetlerinin ve ahlaki değerlerinin tam ve eksiksiz olmasına bağlıdır. Yani K9’un dediği gibi “Sen öğreneceksin bir anne olarak önce, sonra evlatlarına öğreteceksin, bilmediğini tanımadığını sevemezsin de öğretemezsin de.”

Anneler nasıl kendilerini çocuğu dini yönden şekillendirmenin

merkezinde görüyorsa aynı şekilde çocuğun da zihin dünyasında belirleyici ebeveynlerdir. Yalnızca çalışan kadınlar, ebeveynlerin her ikisine de vurgu yapmak yerine anneyi öne çıkarmıştır. Çünkü K1'in dediği gibi bir düşünce tarzı anlatılardan hissedilmiştir: "Bir çocuğu büyütmüşse anne büyüt müştür, annesi şekillendirmiştir. Anne yerine babaanne büyüttüyse de onun elinden şekillendirilir, çünkü kadınların bu konuda doğal bir yatkınlığının olduğunu düşünüyorum." Bu ifadeler, kadının fitraten çocuk yetiştirmeyi bildiği arka planıyla söylenmektedir. Anne belirleyicidir; zira fitratında çocuğu şekillendirme vardır. O halde dini yönden kendini geliştiren anne, çocuğunu da dindar yapabilir. Kadınları bu doğal akıştan engelleyense çalışmalarıdır. K2 durumu şöyle ifade eder: "Din eğitimi ailede vermemiz gerekiyor, evde durabilirsek vereceğiz ama biz kendimiz de sürekli dışarıda olduğumuz için yaşayamıyoruz dinimizi." Bu ifadeye göre çalışmak, önce onların dindar olmasını engellemekte ayrıca çocukla geçirilen vaktin azalması ve buna bağlı olarak yeterince ilgilenilememesi sonucu onların da dini yönden şekillenememesine neden olmaktadır.

Çocuk merkezli dindarlık algısına sahip kadınlara yakından bakıldığında ortak noktalar fark edilmektedir. Bu 10 kadın; anneliği anne olma durumlarından bağımsız olarak fedakârlık ve sorumluluk merkezli algılamakta, buna bağlı olarak da iyi anneyi çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan ile eğitim odaklı tanımlamaktadır. Öte yandan bu katılımcıların kendi dindarlık algıları genellikle ahlak ve inanç merkezlidir. Çıktıdaki bu uyum, kadınların söylemleriyle uyum içinde görünmektedir. Zira katılımcılar, dindarlığı daha kuşatıcı ve öz olarak algılamalarına bağlı olarak dini yani yaşamayı ve yaşatmayı önemsemektedir. Öte yandan anneliği görev olarak algılamaları sonucu bu aktarımdan da kendilerini sorumlu tutmaktadırlar. Dindarlık burada çabayla elde edilmekte; çaba, özen ve ilgiyle çocuğa aktarılmaktadır. Yani bu kadınların hayatlarının merkezinde sorumluluk vardır. Dini anlama ve yaşama konusunda önce Allah'a sonra çocuklarına karşı yükümlüdürler. Nitekim kadınların "Cennet annelerin ayakları altındadır." (en-Nesâî, Sünen, 3104) hadisini anne olmanın doğal sonucu cennet olarak algılamamaları da bunu yansıtmaktadır. Örneğin K4 durumu şöyle ifade etmektedir: "Ben anneliği sonuna kadar yürütürsem, dört dörtlük yaparsam o zaman cennet ayaklarımın altında olur."

Sonuç olarak bu gruptaki kadınlarda sorumluluk eksenli ve dinin referans olduğu bir hayat algısı vardır. Din, bu kadınlarda merkezi tutumdur. Eğer inanmalarına ek olarak dinlerini iyi anlar, bilir ve pratiğe dökerek yaşarlarsa dindar olacaklardır. İyi dindarlık ise çocuğu dini yönden

yetiştirmeyi belirleyecektir.

“Annelik, hamilelik Allah’ın verdiği mucize... Düşünsene senin evladına merhametinden daha merhametli bir Rabbin var, seninle birlikte bir mucizeyi dünyaya getiriyor Rabbim...” (K7)

Katılımcılardan 5’i, annelik ile din arasında bir bağ olduğunu düşünmekle birlikte bu ilişkiyi anne öznesi üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu kadınlara göre, dindar olmak, annelikte yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu sayede diğer dinlere mensup annelerden ayrıştıklarını ve inançları sayesinde “gerçek anlamda” anne olduklarını hissettiklerini ifade etmektedirler. Ancak, anne merkezli bir dindarlık anlayışına sahip olan bu kadınları, çocuk merkezlilerden ayıran en belirgin fark, çocuk yetiştirme konusunu ön plana çıkarmamalarıdır. Onlara göre dindarlık, anneliklerini yalnızca sevgi ve farkındalık açısından şekillendirmektedir. Bu durumun bir nedeni, bir katılımcı hariç tüm kadınların dindarlık algılarının ibadet odaklı olmasıyla açıklanabilir.

Her ne kadar katılımcılar için din bir referans noktası gibi görünse de dini çocukta yaşatma çabası ön planda değildir. Bu durum, içselleştirilmiş bir dindarlığın eksikliği olarak yorumlanabilir. Katılımcıları birleştiren bir diğer nokta ise iyi anneliği yalnızca çocuğun ruhsal ihtiyaçlarını karşılama ve ona saygı odaklı olarak değerlendirme üzerindedir. Bu kadınların annelik tanımlarında merhamet ve sevgi ile tanımlanamayan duygu baskındır. Görünen o ki onların temel hareket noktası din değil, annelik olmuştur. Annelik ile ilgili hissettikleri yoğun duyguların, dindarlığı algılama biçimlerini de şekillendirdiği düşünülmektedir. Örneğin, bu kadınlar cennetin annelerin ayakları altında olmasını mükafat olarak değerlendirmektedir. Ancak onlar bu mükafatı elde etmek için özellikle bir çaba, çocuk yetiştirme gayesi ya da başka bir amaç gütmemektedir. Onlar için bu konuma ulaşmak, anne olmanın doğal bir sonucudur. Sonuç olarak, bu gruptaki kadınların merkezinde dindarlık değil, annelik bulunmaktadır. Onların merkezi tutumlarının annelik olması sonucunda dini ve dindarlığı algıladıkları ifade edilebilir.

Diğer taraftan katılımcılardan 5’i annelik ve din arasında herhangi bir ilişki olmadığını açık bir ifadeyle söylemiştir. Çalışma grubunun anlatımlarından dinin annelik üzerinde etkisi olma ihtimalini reddettikleri açığa çıkmaktadır.

“Zannetmiyorum annelik ve din arasında bir bağ olduğunu. Çünkü mesela hayvanlar aleminde bile anneye yavrusu arasındaki bağ, yavruya merhamet görülüyor. Din, bir insanı daha iyi anne kötü anne yapmaz

kanaatimce.” (K17)

Katılımcıların 9’u ya soruyu anlamamış ya da bağ olup olmadığını bilmediğini ifade etmiştir. Kimi katılımcılar doğrudan “Bilemiyorum.” ifadesini kullanırken kimisi de “Bu nasıl soru?” söylemiyle tepkisel bir tavır sergilemiştir. Kimisi de anlamadığını hissettiren şekilde “Annelik mi din mi...” şeklinde anlamsız tekrarlar sergilemiştir. Sonrasında açıklamada bulunmamaları, sorunun anlaşılmadığı hissiyatı oluşturmuştur.

Sonuç

Annelik, çalışma ve dindarlık merkezinde kadının durduğu bir sistemle tasvir edilebilir. Sistemin düzgün çalışması her unsurun birbiriyle uyum içinde olmasına bağlıdır. Çalışma hayatındaki kadınlar, anne olduktan sonra büyük kırılmalar yaşayabilmektedir. Artık onlardan temel düzey dahi olsa ilgi ve bakım bekleyen bir çocuk vardır. İş yerinde sıklıkla akla gelmesine ek olarak eve gittiğinde de anneyi ilk bekleyen kişidir. Kimi günler annelik pratikleri nedeniyle hiç dinlenmeden yeniden işe giden kadınlar nezdinde, bu zorlu sürecin sorunlar yumağına dönüşme ihtimali oldukça yüksektir. Diğer yandan din, varlığı yahut yokluğuyla her insanın hayatında yer edinen olgudur. Dini algılama ve yaşama şekli, bireyin hayatına farklı bir pencere açar. Bu pencere, her durumu anlamlandırmayı etkilediği gibi anneliği de şekillendirmektedir.

Nitel bir araştırma olarak gerçekleştirilen ve mülakat tekniğiyle verisi toplanan bu çalışma, çalışan kadınların annelik algısını, çalışma hayatına bakışını ve çalışan kadınların annelik algılarında dindarlığın payını anlayabilmeyi amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde; anne olma durumunda (potansiyel anne, anne, çocuksuz kadın) ve çalışılan sektörde (tarım, hizmet, sanayi) çeşitlenen çalışma grubuyla yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar çerçevesinde annelik eksenli dört dindar tipi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlar çocuk merkezli dindar, anne merkezli dindar, tutarsız dindar, ilgisiz dindar şeklinde isimlendirilebilir.

Çocuk merkezli dindar, merkezi tutumu din olan kadınları tasvir etmektedir. Bu kadınlarda dindarlık; inanç ve ahlak özelinde değerlendirilmekte, ayrıca dini yönden gelişim konusunda sorumluluk hissedilmektedir. İyi anneliği fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları karşılama ile eğitim odaklı algılayan çocuk merkezli dindarlar, sorumluluk duygusu yüksek kadınlardır. En önemli özellikleri, dindarlığı kuşatıcı olarak algılamanın sonucunda dini yaşamayı ve çocuklarında yaşatmayı önemsemeleridir. Onlar, dini anlama ve aktarma konusunda önce Allah’a sonra çocuklarına karşı yükümlülük hissetmektedir. Anneliklerinin anlamı

temelde budur. Aktarılan din eğitimi ise inanç, ibadet ve ahlaki içermektedir.

Anne merkezli dindar, merkezi tutumu annelik olan kadınlardır. Onların hayatında din, sadece çocuğu sevmeye ve farkındalık konusunda görünürdür. Annelik ve iyi annelik tanımları, duygu odaklı olan bu kadınların Allah'la ilişkisi de aynı minvaldedir. Çocuğa dini eğitim verme, onu yetiştirme gayesi taşımayan anne merkezli dindar, sadece ibadetleri vurgulayan dinin bütünsel boyutunu bildirmeyen kadındır.

Tutarsız dindar, anneliği evrensel bir olgu şeklinde anlamlandıran ve dinin pratik yönlerini yani ibadet ve kıyafeti amaç haline getirmiş kadınlardır. Bu yönden anne merkezli dindarı çağrıştırırsa da ilişkiyi reddettikleri için yeni bir tip olarak tanımlanmışlardır. Tutarsız dindar olan kadınların genellikle anneleriyle de kaygılı ve kaçınan bağlanmayı içeren tutarsız bir ilişki vardır. Tutarsız dindar dini yüzeysel de olsa bilmesine karşılık anneliğe dair zihnindeki çelişki sonucu bağı reddetmektedir.

İlgisiz dindarlar, genel olarak dindarlığı tanımlayamayan kadınlardır. Buna ek olarak onlar, anneliği ya kavrayamamış ya da deneyimleyememiştir. Sistemin iki ucunun da bilinmemesi annelik ve dindarlık konusunda alakasız tavırda kalmaya neden olmuştur.

Sonuç olarak annelik, çalışan anne, annelik ve dindarlık temalarına bakıldığında anneliğin dini hayattan bağımsız bir şekilde ele alınmasının çok mümkün olmadığı; anneliğin hala dinden beslenen bir değer olarak toplum tarafından kabul gördüğü söylenebilir. Bunun yanı sıra anneliği merkeze alarak dine sadece çocuğu sevmeye vesilesi olarak bakan ve bu bağlamda çocuğu dini yönden yetiştirmeyi vurgulamayan katılımcıların varlığı da yadsınamaz. Ancak yine de bazı katılımcıların annelikle dini hayatı bağdaştırmadığı, dini değerlerden beslenen bir annelik algısına sahip olmadıkları araştırmanın önemli bulgularındandır.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma "Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: BT; **Kavramsallaştırma:** RE; **Literatür Taraması:** RE; **Veri Toplama:**

RE; **Veri İşleme:** RE-BT; **Analiz:** RE-BT; **Yazma – orijinal taslak:** RE-BT; **Yazma – inceleme ve düzenleme:** RE-BT.

3. Etik Kurul İzni:

Bu çalışma için etik kurul izni, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 7.09.2020 tarihli ve 2020/26 numaralı kararı ile alınmıştır.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Arendell, T. (2000). Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1192-1207. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01192.x>
- Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*. Routledge & K. Paul.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?* (A. Ekmekci, Çev.). İletişim Yayınları.
- Batson, D., Schoenrade, P., & Ventis, L. (2017). *Din ve Birey* (A. Kuşat & A. Taştan, Çev.). Kimlik Yayınları.
- Beauvoir, S. de. (2020). *İkinci Cinsiyet: C. 2 Cilt* (G. Acar Savran, Çev.; 2. Basım). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Birns, B., & Hay, D. (1988). Introduction. İçinde B. Birns & D. Hay (Ed.), *The Different Faces of Motherhood*. Springer US.
- Bowlby, J. (1958). The Nature Of The Child's Tie To His Mother. *The International Journal of Psychoanalysis*, 39, 350-373.
- Bowlby, J. (2013). *Bağlanma ve Kaybetme 1: Bağlanma* (T. V. Soylu, Çev.; 2. Basım). Pinhan Yayıncılık.
- Brittan, A., & Maynard, M. (1984). *Sexism, Racism, and Oppression*. Blackwell.
- Cambridge Dictionary*. (t.y.). Motherhood. Geliş tarihi 13 Aralık 2019, gönderen <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/motherhood>
- Cirhinlioğlu, F. G., & Ok, Ü. (2011). Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar? *ZFWT: Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3(1), 121-141.

- Dawkins, R. (2009). *The Selfish Gene* (2. ed., 30th anniversary ed). Oxford Univ. Press.
- en-Nesâî, E. A. A. b. Ş. b. A. (t.y.). *Sünen en-Nesâî 3104*. Geliş tarihi 20 Şubat 2025, gönderen <https://sunnah.com/nasai:3104>
- Ergin, R. (2022). Çalışan kadınlarda annelik ve dindarlık algısı [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Francis, L. (1997). The Psychology of Gender Differences in Religion: A Review of Empirical Research. *Religion*, 27(1), 81-96. <https://doi.org/10.1006/reli.1996.0066>
- Francis, L., & Penny, G. (2014). Gender Differences in Religion. İçinde V. Saroglou (Ed.), *Religion, Personality, and Social Behavior*. Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Freud, S. (2004). *Totem and Taboo* (J. Strachey, Çev.). Taylor & Francis. <http://www.myilibrary.com?id=3148>
- Freud, S. (2018). *Cinsellik Üzerine* (S. Budak, Çev.; 5. Basım). Öteki Yayınevi.
- Garey, A. I. (1999). *Weaving Work and Motherhood*. Temple University Press.
- Glenn, E. N. (1994). Social Constructions Of Mothering: A Thematic Overview. İçinde E. N. Glenn, G. Chang, & L. R. Forcey (Ed.), *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. Routledge.
- Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.-a). Anne. Geliş tarihi 13 Aralık 2019, gönderen <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.-b). Annelik. Geliş tarihi 13 Aralık 2019, gönderen <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.-c). Çalışmak. Geliş tarihi 10 Aralık 2021, gönderen <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.-d). Çalışan. <https://sozluk.gov.tr/>
- Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press.
- Klein, M. (2020). *Haset ve Şükran* (O. Koçak & Y. Erten, Çev.; 6. Basım). Metis Yayınları.
- Lewis, S. (1994). Motherhood and Employment: The Impact of Social and Organizational Values. İçinde E. N. Glenn, G. Chang, & L. R. Forcey (Ed.), *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. Routledge.
- Mahler, M., Pine, F., & Bergman, A. (2020). *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu* (A. N. Babaoğlu, Çev.; 4. Baskı). Metis Yayınları.

- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Mason, K. O. (1986). The Status of Women: Conceptual and Methodological Issues in Demographic Studies. *Sociological Forum*, 1(2), 284-300. <https://doi.org/10.1007/BF01115740>
- Miller, A., & Hoffman, J. (1995). Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34(1), 63-75.
- Mother. (2011). İçinde M. Mayor (Ed.), *Longman Dictionary of Contemporary English: DCE New Edition For Advanced Learners* (5. ed., 5. printing). Pearson Longman [u.a.].
- Nesâî, A. b. Ş. (915/2007). *Sünenü'n-Nesâî* (M. Y. Şahin, Çev.) (Hadis No: 3104, Kitâbü'l-Cihâd, Bâb: Tafdîlu'l-Cihâd illâ Birri'l-Vâlideyn). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Oxford Learner's Dictionaries. (t.y.). *Mother*. Geliş tarihi 13 Aralık 2019, gönderen https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/mother_1?q=mother
- Phoenix, A., & Woollett, A. (1991). Motherhood: Social Construction, Politics and Psychology. İçinde A. Phoenix, A. Woollett, & E. Lloyd (Ed.), *Motherhood: Meanings, Practices, and Ideologies*. Sage Publications.
- Pleck, J. H. (1977). The Work-Family Role System. *Social Problems*, 24(4), 417-427. <https://doi.org/10.2307/800135>
- Seçer, Ş. (2010). *Çalışan Annelere ve Çalışan Annelere Yönelik Ayrımcılık* (1.Baskı). Altın Nokta Yayınevi.
- Sternglanz, S., & Nash, A. (1988). Ethological Contributions to the Study of Human Motherhood. İçinde B. Birns & D. Hay (Ed.), *The Different Faces of Motherhood*. Springer US.
- Sullins, P. (2006). Gender and Religion: Deconstructing Universality, Constructing Complexity. *American Journal of Sociology*, 112(3), 838-880.
- Tokur, B. (2020). *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*. Sonçağ Akademi Yayınları.
- Trivers, R. (1972). Parental Investment and Sexual Selection. İçinde B. Campbell (Ed.), *Sexual Selection and The Descent of Man: 1871-1971* (1nd ed). Aldine Pub. Co.

- TÜİK, T. İ. K. (2021, Mart 5). *İstatiklerle Kadın, 2020*. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221>
- TÜİK, T. İ. K. (2023, Mart 23). *İşgücü İstatistikleri, 2022*. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=isgucu-istatistikleri-2022-49390>
- Willaime, J.-P. (2003). Dinin Tanımlanması Meselesi (H. Keskin & A. Alperen, Çev.). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 321-334.
- Yapıcı, A. (2004). Din Bilimleri Alanında Yapılan Empirik Çalışmalarda Karşılaşılan Metodolojik Bir Problem: Ölçek mi Olguyu, Olgu mu Ölçeği Oluşturmakta? *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 85-118.
- Yapıcı, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1-34.
- Yavuz, K. (2013). *Günümüzde İncanın Psikolojisi*. Boğaziçi Yayınları.

THE PERCEPTION OF MOTHERHOOD AND RELIGIOSITY AMONG WORKING WOMEN

 Rümeyisa ERGİN^a

 Behlül TOKUR^b

Extended Abstract

This research aims to understand the perceptions of motherhood and religiosity among women living in Ankara and working in various sectors. Throughout history, motherhood has been a central concept in women's biological and social identities. However, the content of this concept varies according to individual experiences and societal norms. Religiosity, as a set of beliefs and values shaping individuals' lives, is a significant factor affecting women's perceptions of motherhood and their professional lives. The study aims to explore how women perceive the interactions between motherhood, professional life, and religiosity.

A qualitative research method was employed, and interviews were conducted with 30 female participants from different sectors and motherhood statuses. The participants were categorized into three groups: biological mothers, potential mothers (young women who have not yet had children), and childless women. The interviews focused on three main themes: motherhood, women and work life, and the relationship between motherhood and religiosity. Data were analyzed using thematic analysis and content analysis methods. The diversity of the study group allowed for the evaluation of the results from various perspectives.

Research findings reveal that women's perceptions of motherhood vary significantly. Some participants identified motherhood with love and compassion, while others defined it through sacrifice and responsibility, and some described it as an indescribable feeling. The study shows that the experience of motherhood deeply influences the perception of this concept.

^a Corresponding Author, Res. Asst., Ankara Sosyal Bilimler University, rumeysaergin06@gmail.com

^b Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, behlultokur@hotmail.com

Women who are mothers emphasized sacrifice and responsibility, while potential mothers highlighted love and compassion, and childless women expressed an undefined feeling. The concept of "good motherhood" emerged as a figure who meets both the physical and emotional needs of a child, prioritizes emotional well-being, values education, and supports the child's individuality. In contrast, "bad motherhood" was associated with neglect and lack of compassion. Participants pointed out that, in society, motherhood is simultaneously elevated as a sacred value and viewed as a restrictive role for women.

Women's views on professional life varied according to their motivations for working. Women who saw work as a means of personal development and self-realization displayed a production-oriented attitude, while working mothers, driven by economic necessity, viewed their jobs as a responsibility to ensure family income. However, both groups experienced challenges in balancing work and motherhood responsibilities. Particularly, women with young children expressed serious difficulties in balancing work and motherhood, emphasizing that guilt was a defining emotion in this process. Some women described work as a process of self-development, while others noted the struggles they faced due to conflicts between motherhood and professional life. Key factors influencing this experience were satisfaction with the working identity, the understanding of motherhood, who takes care of the child in the mother's absence, and the child's age.

The relationship between motherhood and religiosity varied depending on the participants' individual perceptions of religiosity. Half of the participants believed that there was a strong connection between motherhood and religiosity. This connection was usually focused on the religious education of the child, with mothers taking on the responsibility of shaping and transmitting their children's religious knowledge. The religious education of children was directly linked to the mothers' religious practices and beliefs. However, some participants did not see a connection between motherhood and religiosity and considered these two concepts independently.

A noteworthy finding of the study is that the relationship between motherhood and religiosity is shaped according to women's definitions of motherhood. Mothers who focused on meeting their children's physical and emotional needs viewed religiosity as part of this process, considering religious education as one of the essential elements of motherhood. In contrast, women who defined motherhood as an emotional bond approached religiosity as a more personal domain and were more distant regarding their

involvement in their children's religious education. A connection was found between how women perceive motherhood and how they conceptualize religiosity. Based on this, four types of religiosity were identified: child-centered religious, mother-centered religious, inconsistent religious, and indifferent religious.

In conclusion, this study demonstrates that the perceptions of motherhood and religiosity among working women are shaped by societal norms, individual experiences, and roles in professional life. Motherhood continues to be a sacred and meaningful identity in women's lives, but this identity can conflict with modern professional life and societal expectations. Religiosity can serve both as a supportive element in resolving these conflicts and as a source of new tensions. The study aims to contribute to understanding the challenges faced by working mothers and to the development of solutions to these challenges. The interactions between motherhood, religiosity, and professional life present a dynamic structure that shapes women's individual and social identities.

When examining the themes of motherhood, working mothers, and the relationship between motherhood and religiosity, it can be argued that it is not possible to view motherhood independently of religious life; motherhood is still accepted by society as a value that is nourished by religion. However, an important finding of the research is that some participants did not associate motherhood with religious life and did not have a perception of motherhood that is influenced by religious values.

Keywords: Psychology of Religion, Motherhood, Working Women, Religiosity.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work has been derived from a master thesis entitled "The perception of motherhood and religiosity for working women".

2. Author Contributions:

Concept: BT; **Conceptualization:** RE; **Literature Search:** RE; **Data Collection:** RE; **Data Processing:** RE-BT; **Analysis:** RE-BT; **Writing – original draft:** RE-BT; **Writing – review & editing:** RE-BT.

3. Ethics approval:

Ethics Committee Approval for this study was obtained with the decision of Ankara Yıldırım Beyazıt University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 9.7.2020 and numbered 2020/26.

4. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

5. Competing interests:

The authors declare no competing interests.

